

Over de samenwerking tussen juristen en economen

Guus Heerma van Voss*

Referentie: G. Heerma van Voss (2026), Over de samenwerking tussen juristen en economen, in: K. Caminada, J.H.M. Donders, C.A. de Kam en O.P. van Vliet (red.), *Bestaanszekerheid voor allen – Sleutelen aan de sociale zekerheid in theorie en praktijk (Liber Amicorum Kees Goudswaard)*, Universiteit Leiden: 67-75

*‘Het botsen der gevoelens’, zegt men vaak,
‘Kan voeren tot het ware van de zaak’.
Maar waar vooroordeel met vooroordeel strijdt,
Wat is het – dan verlies van tijd.*

Nicolaas Beets (1905)

Juristen en economen zijn in toenemende mate op elkaar aangewezen.¹ Wetgeving moet gebaseerd zijn op economisch juiste uitgangspunten, economische beslissingen moeten juridisch verantwoord zijn. Waar het overheidsbeleid, mede onder invloed van de pressie van belangengroepen, zich steeds gedetailleerder met de economie bemoeit, krijgt die bemoeienis vaak vorm in rechtsregels. Daardoor moet de jurist zich meer dan vroeger rekenschap geven van de economische consequenties van regelgeving en de econoom van de juridische implicaties van economisch handelen.

Daarnaast wordt in wetenschap en praktijk steeds meer beseft dat de zelfstandige disciplines soms zo ver van elkaar af zijn komen te staan, dat binnen één discipline weinig voortgang meer kan worden geboekt. Hokjesgeest tussen de disciplines kan wezenlijke doorbraken in de weg staan. De maatschappij is dusdanig complex geworden, dat een integrale, multidisciplinaire aanpak vaak noodzakelijk is om verder te komen. Wat betreft rechten en economie bestaat daarvoor een vakgebied: de rechtseconomie.² In Nederland heeft dat vak nog geen hoge vlucht genomen, al besteden de universiteiten er in toenemende mate aandacht aan.

---

* De auteur is betrokken bij het begrotingstoezicht en de advisering over de miljoenennota zoals uitgeoefend door de Afdeling advisering van de Raad van State. Hij dankt de bij de Raad werkzame economen M.C. Mellens en S.J.A. Meijer voor hun suggesties bij de voorbereiding van deze bijdrage.

1 Vergelijk Boot (2001).

2 Van Velthoven en Van Wijk (2019).

Niettemin is een goede samenwerking tussen juristen en economen niet altijd vanzelfsprekend, mede door hun sterk verschillende opleiding en daardoor ontwikkelde afwijkende habitus.

In deze bijdrage sta ik stil bij deze soms problematische verhouding, door eerst de verschillen (en ook enige overeenkomsten) tussen beide benaderingen te contrasteren, vervolgens uitgangspunten te formuleren voor een goede samenwerking tussen beide disciplines en ten slotte enige aanbevelingen te doen.

Verschillen (en overeenkomsten) tussen beide benaderingen

In een poging de verschillen tussen beide disciplines te verwoorden, kom ik tot enkele 'ideaaltypische'³ tegenstellingen. Uiteraard gaat het hierbij om de formulering van uitersten, met het oogmerk de verschillen te verduidelijken. De werkelijkheid is altijd genuanceerder. Bovendien is deze bijdrage te lezen als een wat impressionistische benadering op basis van persoonlijke indrukken van de auteur.

Dynamisch versus statisch

Economen zijn geneigd de wet als iets statisch te beschouwen. Een gegeven dat economische dynamiek in de weg staat, een lastig obstakel dat verhindert dat het economische optimum wordt bereikt. Juristen benadrukken daarentegen dat het recht niet zozeer verandering in de weg staat, maar er juist voor zorgt dat de juiste procedures en beginselen in acht worden genomen, dit om te bereiken dat de gekozen benadering voldoende evenwichtig is en uiteindelijk ook stand kan houden bij juridisch verzet daartegen. De jurist draagt het besef mee dat duizenden jaren verzameling van wijsheid is verankerd in de huidige juridische regels en procedures.

Empirisch versus normatief

Waar economen beginnen met het verzamelen van feitelijke informatie om een conclusie te bereiken, begint de jurist bij het normatieve kader waar de oplossing in zal moeten passen. Wat is het wettelijke uitgangspunt en hoe verhoudt een wenselijke ontwikkeling zich daartoe?

Juristen besteden meestal minder aandacht aan empirische grondslagen van hun onderzoek en volstaan soms met een bespreking van de normatieve vraagstukken die in het geding zijn, al dan niet aan de hand van meer incidentele observaties, zoals blijkend uit rechterlijke uitspraken. Ook als zij rechterlijke uitspraken meer

---

3 De ideaaltype-methode van Max Weber is een analytisch hulpmiddel waarbij een constructie wordt gecreëerd van de meest essentiële en 'overdreven' kenmerken van een maatschappelijk fenomeen om zodoende de werkelijkheid beter te kunnen begrijpen en vergelijken. Een ideaaltype is een theoretische gedachteconstructie die niet in pure vorm voorkomt, maar dient als een maatstaf om de werkelijkheid te analyseren en te verklaren door de mate waarin deze afwijkt ten opzichte van het ideaaltype.

systematisch analyseren, besteden zij meestal weinig aandacht aan de vraag naar de representativiteit van de problematiek in de maatschappelijke praktijk.

Expliciete versus impliciete methodologie

Adam Smith, die met zijn *The Wealth of Nations* (1776) wel wordt beschouwd als een grondlegger van de economische wetenschap, werd nog gezien als een *moral philosopher*. Veel moderne economiebeoefenaren lijken eerder te lijden onder een zekere mate van *physics envy*, waarbij getracht wordt de mate van exactheid en methodologische zuiverheid te bereiken die in de natuurwetenschappen mogelijk is.

De jurist is daarentegen geneigd om het streven naar een zuivere methodologie, waarvan in de sociale wetenschappen sprake is, met reserve te bezien. Juristen houden liever alle opties open en prefereren de spontane gedachtegang en de meer normatieve kanten van het vak, zoals de beoordeling van wat rechtvaardigheid inhoudt. Daarbij wordt echter vaak een verantwoording van de gekozen methoden vermeden, ook omdat op deze methoden als zodanig weinig reflectie pleegt plaats te vinden.

Deductief versus inductief

Deductief redeneren begint bij de algemene theorie en past die toe op concrete situaties, terwijl inductief redeneren uitgaat van vergelijking van concrete gevallen om daar een algemene regel uit af te leiden. Een belangrijk verschil tussen beide benaderingen is dat je bij inductief redeneren een nieuwe theorie probeert te scheppen, terwijl je bij deductief redeneren een bestaande theorie probeert te toetsen.

Het lijkt erop dat economen in de regel meer deductief plegen te redeneren, dat wil zeggen dat zij bestaande theorieën toetsen aan ontwikkelingen, terwijl juristen meer inductief redeneren, namelijk door uit te gaan van specifieke praktijkgevallen, waaruit zij vervolgens wetmatigheden proberen te halen.

Op het eerste gezicht kan het erop lijken dat juristen de algemene wettelijke regel toepassen op concrete gevallen, maar aangezien die wettelijke regel meestal geen definitief antwoord kan geven op concrete problemen, gaan zij meestal toch juist omgekeerd te werk.

Overigens is er wel discussie over de vraag hoe bijvoorbeeld rechters te werk gaan: gaan zij uit van een tevoren bedachte oplossing waar zij vervolgens naartoe redeneren, of staan zij volledig open aan het begin en 'vinden' zij dan gaandeweg het recht in de concrete zaak?⁴ Helemaal zwart-wit is de tegenstelling tussen inductief en deductief denken ook weer niet.

---

4 Vergelijk Crombag, De Wijckerslooth en Cohen (1977).

Groeps- versus individuele benadering

Vooral de algemeen economen gaan bij hun denken vaak uit van groepen: zij spreken over veel voorkomende situaties en analyseren de grote lijnen. Dat kan leiden tot algemene theorieën die kunnen bijdragen aan de vorming van breed inzetbare uitgangspunten voor het beleid. Juristen zien daarentegen meestal juist de individuele partijen voor zich, die een individueel conflict beslecht willen zien. Dit onderscheid kan veel verschillen in standpunten verklaren.

Een voorbeeld vormt de ontslagvergoeding. Tot 2015 was de hoogte van een ontslagvergoeding moeilijk voorspelbaar, omdat deze door de rechter per geval kon worden beoordeeld. De invoering van de ‘kantonrechtersformule’ kwam aan dit bezwaar tegemoet, doordat de Kring van kantonrechters een berekeningsmaatstaf introduceerde die enig houvast gaf. Maar toch bevatte deze nog een correctiefactor die tot onvoorziene resultaten kon leiden. Economen plachten in die tijd voorstander te zijn van een algemene regeling waaruit tevoren precies valt af te leiden hoe hoog een vergoeding bij ontslag moet zijn, zodat deze voorspelbaar en voor iedereen in dezelfde omstandigheden gelijk is. Juristen stelden daar tegenover dat een ontslagvergoeding juist individueel moet worden bepaald, zodat rekening kan worden gehouden met de verwijtbaarheid van partijen bij het ontslag. Zou dat niet het geval zijn, dan zou een werkgever willekeurig kunnen ontslaan en de vergoeding daarbij eenvoudig als ‘prijskaartje’ in kunnen calculeren. De prikkel om rechtvaardigheid te betrachten zou dan afwezig zijn.⁵ Bij de Wet werk en zekerheid koos de wetgever in 2015 voor een fraaie tussenvorm van beide benaderingen. Er kwamen twee soorten vergoedingen: de transitievergoeding met een vaste berekeningsmaatstaf, naast de billijke vergoeding die in geval van ernstige verwijtbaarheid daar een verhoging aan kon toevoegen.

Kwantitatief versus kwalitatief

Economen plegen vaak sterk kwantitatief te werken. Dat heeft te maken met het empirische karakter van het onderzoek en de hang naar een natuurwetenschappelijke benadering. In de economiestudie zit veel wiskunde en statistiek, hetgeen deze bèta-georiënteerd maakt, met de econometrie als ultieme variant. Wiskunde is de taal van veel economen.

Juristen werken vooral met kwalitatief onderzoek, wat samenhangt met het normatieve karakter van de materie. Veel juristen hebben dan ook eerder een alfa-achtergrond, waarbij een veelgehoord adagium is: ‘juristen kunnen niet rekenen’. De juridische opleiding omvat veel economie, maar studenten vinden de wis-

---

5 Een klassiek voorbeeld van dit verschijnsel is het verhaal dat in het Romeinse recht de boetebedragen in de late Republiek weinig meer voorstelden. Een zekere Lucius Veratius maakte dit duidelijk door naar de markt te gaan gevolgd door een slaaf met een bundel geld. Als Lucius iemand zag wiens gezicht hem niet aanstond, gaf hij hem een klap in het gezicht en liet zijn slaaf dan meteen de boete aan de betrokkene betalen.

kundige elementen daarvan vaak maar lastig. Zij vinden het als het ware voldoende als zij enige indruk hebben van de inrichting van een jaarrekening, zodat zij bedrijven voldoende kunnen adviseren.

Grote lijnen versus details

Hoewel economen zich vergaand druk kunnen maken over de cijfers achter de komma, zijn juristen vaak meer gericht op details in de regelgeving. Zij houden zich heel precies bezig met de reikwijdte van regelingen en de uitzonderingen daarop, terwijl economen doorgaans naar de meest voorkomende situaties kijken, de 'grote getallen'. Juristen lijken zich naar verhouding meer te verdiepen in details en groter gewicht te hechten aan uitzonderingen op de regels.

Ceteris paribus versus alle omstandigheden

Een veel gebruikt begrip bij economen is *ceteris paribus*. De invloed van één enkele variabele wordt geïsoleerd door alle andere factoren die van invloed kunnen zijn, constant te houden. Dit helpt om complexe relaties te vereenvoudigen. Alle overige omstandigheden worden even weggedacht om de effecten van één specifieke factor te analyseren. Juristen gruwelen eerder van deze gedachte en willen juist een holistische benadering: het geheel is meer dan de som der delen. De Hoge Raad herhaalt in zijn rechtspraak steeds dat het oordeel afhangt van 'alle omstandigheden van het geval'. Dit leidt uiteraard tot complexiteit en contrasteert scherp met stromingen als reductionisme en atomisme. Het maakt een rechtlijnige benadering minder mogelijk, waardoor een juridische redenering vaak lang en kronkelig is. Zij meandert langs alle mogelijke voetangels en klemmen, probeert als een ware Odysseus te laveren tussen Scylla en Charybdis en te vermijden op een van de klippen van mogelijke kritiek te stranden.

Zo gaat het bijvoorbeeld bij de afbakening van het werknemersbegrip ten opzichte van het begrip zelfstandige. Steeds als iemand een helder criterium bedacht heeft om dit onderscheid te definiëren, komt de rechtspraak met de conclusie dat het gevonden criterium niet toereikend is en de problemen niet oplost. Juristen 'trechteren' de complexiteit pas tot simpele oplossingen na een zorgvuldig proces van hoor en wederhoor van de individuele betrokkenen. Zij baseren de legitimiteit van hun individuele beslissingen op de kwaliteit van de gevolgde procedure.⁶ Dat leidt dan niet tot duidelijkheid voor toekomstige gevallen. Dit soort denken drijft economen tot wanhoop.

---

6 Vergelijk Niklas Luhmann (1978).

Internationaal versus Nederlands georiënteerd

Hoewel ook in de rechtswetenschap rechtsvergelijking en internationaal en Europees recht in toenemende mate aandacht krijgen, is het uitgangspunt voor de jurist toch gewoonlijk het nationale recht. Dit wordt verklaard door het feit dat het nationale recht nog steeds het grootste gewicht heeft in de rechtsvorming. Het internationale en Europees recht krijgen dan aandacht voor zover dit het nationale recht domineert, waarbij het soms als hinderlijk wordt ervaren als het nationale stelsel hierdoor wordt doorkruist. Rechtsvergelijking wordt vaak gezien als een extraatje: leuke franje, maar toch niet van groot belang en eerder iets curieus.

Economen gebruiken het buitenland daarentegen veel meer als benchmark⁷ om Nederlandse prestaties aan af te meten en te beoordelen. Economische inzichten zijn minder aan grenzen gebonden en theorieën kunnen gemakkelijker in een ander land worden toegepast. Dit verschil verklaart ook waarom Nederlandse juristen veelal publiceren in het Nederlands en economen in het Engels, en de juristen zich veelal vooral oriënteren op nationale literatuur, economen op de internationale.

Na deze verschillen verdient het vermelding dat er ook overeenkomsten zijn tussen de economische en de juridische benadering, ook in vergelijking met andere disciplines. Genoemd kunnen worden:

- het denken vanuit stelsels
- een zeker conservatisme, door het vasthouden aan tradities en het zien van wijzigingen als een tijdelijke respectievelijk conjuncturele afwijking
- gehechtheid aan gedeelde waarden, zoals economische groei, verzorgingsstaat en bescherming van het leefklimaat
- behoefte aan een ordenend kader, al is dat voor de econoom eerder het marktmechanisme en voor de jurist het wettelijk stelsel
- gerichtheid op de zakelijke kant van het samenleven, met aandacht voor financiële grenzen en mogelijkheden
- een nuchtere en ‘*down-to-earth*’-benadering.

Uitgangspunten voor goede samenwerking

Gelet op de hierboven aangeduide – en uitvergroete – verschillen tussen economische en juridische benaderingen, lijkt mij voor een goede samenwerking tussen beide disciplines een aantal elementen van belang, die overigens niet uniek zijn

---

7 Een benchmark is een referentiepunt of maatstaf om prestaties van entiteiten onderling te vergelijken. Het woord wordt gebruikt om een vergelijking te maken met een ‘ideale’ of ‘best presterende’ situatie, zoals die van een toonaangevend bedrijf, om zo te beoordelen hoe goed de eigen prestaties zijn. Benchmarking is het proces waarbij deze vergelijking wordt uitgevoerd.

voor deze disciplines, maar gelden voor elke vorm van multidisciplinaire samenwerking. Ik benoem ze kort.

Begrip voor verdiensten van beide benaderingen

Respect voor elkaars werkwijzen en inzichten is van belang voor wederzijds begrip. Als de ene groep zich superieur acht aan de andere, kom je meestal niet verder. Beide disciplines hebben hun verdiensten en beperkingen en de wederzijdse erkenning daarvan vormt een beginpunt van samenwerking.

Niet als elkaar uitsluitend, maar als elkaar aanvullend zien

Economische inzichten zijn niet *per se* strijdig met een juridische benadering. Wel kunnen analyses vanuit beide disciplines tot verschillende uitkomsten leiden, maar dat kan ook binnen die disciplines het geval zijn. De kunst is om te blijven argumenteren en om te bezien hoe de verschillende benaderingen elkaar kunnen complementeren of door de confrontatie nieuwe inzichten kunnen bieden: *du choc des opinions jaillit la vérité*.

Belangstelling voor elkaars werk

Een allereerste voorwaarde voor een succesvolle samenwerking tussen juristen en economen is dat er wezenlijke belangstelling bestaat voor elkaars werkwijze en resultaten. Door respect en een open houding tegenover elkaar komen beoefenaars van wetenschap het verst. Waar die belangstelling voor elkaars werk ontbreekt, valt er weinig te verwachten van samenwerking.

Tips voor goede samenwerking

Het bovenstaande brengt mij tot een aantal tips met betrekking tot een goede samenwerking tussen juristen en economen – en misschien ook tussen andere disciplines.

Afstemming van onderwerpen en vraagstellingen

Te vaak zien we dat samenwerking tussen verschillende disciplines – en soms zelfs binnen disciplines – betekent dat twee bijdragen van verschillende auteurs aan elkaar worden gehecht zonder dat zij inhoudelijk voldoende samenhang vertonen. Of dat zij worden samengevoegd tot één publicatie, terwijl er een duidelijke cesuur is aan te wijzen tussen de bijdragen van de verschillende disciplines.

Een betere vorm van samenwerking is die waarbij de auteurs eerst zorgvuldig de aanpak van de vraagstelling waaraan beide disciplines een bijdrage kunnen leveren op elkaar afstemmen en zo proberen tot gezamenlijke resultaten te komen die de wetenschap werkelijk verder kunnen brengen. Daarbij dient de opzet van de publicaties zoveel mogelijk interne samenhang te hebben en niet te bestaan uit twee zelfstandige onderdelen, die niet op elkaar betrokken zijn.

Bij de eigen discipline blijven

Een tweede punt is dat onderzoekers zich ook weer niet te veel op elkaars terrein moeten begeven. Er zijn natuurlijk mensen die zowel recht als economie hebben gestudeerd, maar ook dan is het slechts weinigen gegeven om op beide vakgebieden hetzelfde niveau te bereiken. Erger nog is het hobbyen op het andere vakgebied in een streven om alles in één hand te houden. Zelf ben ik een pleitbezorger voor het idee dat juristen en economen hun eigen discipline op zo hoog mogelijk niveau moeten beoefenen, daarbij moeten samenwerken, maar zelf verantwoordelijk blijven voor het bereiken van het gewenste niveau op het eigen vakgebied. Door vast te houden aan een duidelijke rolverdeling in dit opzicht wordt vermeden dat de kwaliteit van de resultaten gaat lijden onder de samenwerking.

Openstaan voor de andere discipline

Het bovenstaande impliceert een taakverdeling tussen de beide disciplines. Maar dat leidt niet tot minder, maar eerder tot meer samenwerking. Juist daarom moet er een grote bereidheid zijn om voor elkaar open te staan.

Op elkaar betrekken van resultaten

Een belangrijk onderdeel van het multidisciplinaire onderzoek is dat de resultaten vanuit de beide richtingen goed met elkaar worden verbonden. Dit is een onderdeel dat er nog weleens bij in dreigt te schieten, omdat aan het eind van een project het onderzoek lijkt te zijn afgerond en voor de conclusies soms de tijd ontbreekt. Maar juist in deze fase komt het erop aan, willen de door het onderzoek opgedane inzichten goed worden weergegeven en dus bruikbaar zijn voor de lezers en gebruikers van de onderzoekresultaten.

Van elkaar leren

Door alles heen is het mooie van de samenwerking tussen juristen en economen dat zij van elkaar kunnen leren en hun blik kunnen verbreden. Daarmee kan de samenwerking tot grote voldoening leiden.

Conclusie

De bovenstaande beschouwing is mede gebaseerd op de jarenlange ervaring die ik heb opgedaan in de samenwerking als jurist met economen bij de Leidse Faculteit der Rechtsgeleerdheid. Kees Goudswaard was daarbij de inspirator en voortrekker. Hij was de ideale hoogleraar economie voor een juridische faculteit door zijn vermogen om economie uit te leggen aan juridische studenten – dus zonder te veel wiskunde. Daarnaast heeft hij een grote belangstelling voor sociale regelgeving en speciaal voor de sociale zekerheid, op welk gebied hij met een bijzondere leeropdracht van Instituut GAK een uitzonderlijk hoog gewaardeerd keuzevak verzorgde. Als lid van het curatorium van die leerstoel heb ik dat steeds met bewondering kunnen vaststellen.

Kees vormde een team van economen dat een zeer hechte onderzoeksgroep werd met een groot vermogen tot samenwerking en met een enorme zowel wetenschappelijk als beleidsgerichte productie en creativiteit. Hijzelf speelde een belangrijke rol bij de sociale rechtsvorming, onder meer door zijn activiteiten binnen de Sociaal-Economische Raad, in het bijzonder bij de voorbereiding van de complexe hervorming van het pensioenstelsel.

In het kader van een grote onderzoeksopdracht hebben wij gezamenlijk een aantal promovendi en andere onderzoekers begeleid. Juristen en economen zaten bij elkaar op één kamer en werkten aan gemeenschappelijke onderwerpen. Dat was uniek voor een juridische faculteit. Zij hebben daarbij veel van elkaar geleerd. Juristen moesten in teamverband leren werken en kregen oog voor de internationale en op *peer review* gerichte economische onderzoeksmethoden.

Kees bracht daarmee veel van het bovenstaande in praktijk en leerde onze hele groep verschillen te overbruggen. Dit altijd in goede sfeer en met een begripvolle, positieve benadering. Alleen de *clean desk policy* heeft hij ons nooit kunnen bijbrengen.

Ik ben hem dankbaar voor de fijne samenwerking en zal aan de tijd met hem terugdenken met de beste herinneringen.

LITERATUUR

- Boot, Arnoud W.A. (2001), Economen en juristen hebben elkaar nodig, *Het Financieele Dagblad*, 24 april 2001
- Crombag, H.F.M., J.L. de Wijkerslooth, en M.J. Cohen (1977), *Een theorie over rechterlijke beslissingen*, Groningen: H.D. Tjeenk Willink
- Luhmann, Niklas (1978), *Legitimation durch Verfahren*, Darmstadt, Neuwied: Luchterhand
- Velthoven, B.C.J. van, en P.W. van Wijck (2019), *Recht en efficiëntie. Een inleiding in de economische analyse van het recht*, 6e druk, Deventer: Wolters Kluwer